

Af Ole Krarup

Niklas Bruun: Kollektivavtal och Rättsideologi

1. Kollektivaf-talen - på dansk den kollektive overenskomst - er en særpræget retlig forteelse i det borgerlige samfund. Det borgerlige samfunds retsordning er individcentreret, og borgerlige retsteoretikere har altid haft vanskeligheder med at formulere konsistente teorier der tillader en ubesværet accept af det kollektive retsgrundlag. Den kollektive overenskomst kendes stort set kun inden for arbejdsmarkedsretten; her tjener den som en bærende bestanddel af den retlige bestemmelse af forholdet mellem lønarbejde og kapital.

Den ydre samfundsmæssige drivkraft bag denne retsform har i alle borgerlige samfund været udenomsparlamentariske aktiviteter i form af (mer eller mindre omfattende) arbejdskampe hvorunder pressionsmidler der har været ukendte andetsteds (strejken og lock-out'en) har haft afgørende betydning for udviklingen af overenskomstformen.

I forrige århundredes retsteori og -praksis herskede der særdeles udbredt skepsis over for både de kollektive kampskridt og kollektive overenskomster. Denne skepsis er gradvis overvundet, og i dag bygger de gældende retsordninger i alle borgerlige samfund m.h.t. reguleringen af arbejdsmarkedets retsforhold i stor udstrækning på en vidtstrakt kollektivisering; procesordningen bryder afgørende med de borgerlige samfunds ellers individcentrerede retsformer; de materielle reglers adressater er ikke enkeltpersoner, men kollektive enheder (fagforbund og fagforeninger); og parterne i de retlige mellemværender er ligeledes kollektive enheder, ikke enkeltpersoner.

Men den kollektive retsform er ikke eneherkende. Jævnside med det kollektive system findes der i stort set alle borgerlige samfund etableret mer eller mindre komplicerede parallelsystemer der på traditionel måde er centreret omkring det enkelte individ, den enkelte lønarbejder.

2. De tilpasningsproblemer den kollektive overenskomst har frembudt

og frembyder er temaet i Niklas Bruuns afhandling, Kollektivavtal och rättsideologi. Men sigtet er ikke retsdogmatisk. Hovedsagen er derimod, som det angives i undertitlen, at analysere de *retsideologiske* præmisser for inddragelsen af den kollektive overenskomst og de kollektive kampskridt i den finske retsordning (efter 1924). Som det siges (bl.a. s. 28 og 47) gøres retspraksis og retsdogmatik ikke til genstand for nogen systematisk undersøgelse med henblik på klarlæggelse af gældende ret; retspraksis behandles kun »som centrale elementer i den retsdogmatiske argumentation og i sammenhæng med en analyse af doktrinen«. Niklas Bruun har nedlagt et kolossalt arbejde i afhandlingen. Der findes ikke den sten på vejen han ikke har vendt omhyggeligt, nogle er ligefrem vendt og drejet flere gange. Der omtales et meget omfattende lovgivningsgrundlag og der er næppe den finske forfatter inden for arbejdsrettens område hvis synspunkter ikke behandles. Særlig kap. 3 indeholder en detaljeret gennemgang af finsk teorihistorie; og selvom målet ikke i første række er at give noget fyldestgørende billede af gældende ret inden for den kollektive arbejdsrets område er der fyldige diskussioner af enkeltspørgsmål med henvisning til retspraksis, særlig i kap. 6.

Afhandlingen repræsenterer altså en omfattende forskningsindsats.

3. Hvad Bruun forstår ved »retsideologi« diskuteres i det indledende kapitel om problemstillingen (kap. 2). Bruun omtaler de forskellige ideologibegreber, herunder det Marx'ske. Det begreb der ligger til grund for afhandlingen defineres - med Nasarenko - som den mere eller mindre systematiske helhed af retslige teorier og opfattelser. Ordret hedder det:

■»Rättsideologin, så som den i detta fall definieras, utgör alltså en del av rättsmedvetandet, den repressenterar det mest utvecklade stadiet av samhälleligt rättsmedvetande. Den samhällliga rättsideologin kommer till konkret uttryck i rättsbegrepp, rättsliga kategorier, rättsliga ideer, juridiska teorier och inom rättsvetenskapen«.

I modsætning til det marx'ske ideologibegreb er »retsideologien« efter Niklas Bruuns sprogbrug uafhængig af om ideologien er sand eller falsk (s. 34). Andetsteds tilføjes det at »en vis norm kan legitimeres med helt andre vurderinger end den giver udtryk for« (s. 44); ideologien kan altså indeholdes ikke blot en fordrejet, men tilmed en *bevidst* fordrejet virkelighedsgengivelse.

Fremstillingen bygger på følgende inddeling: I kapitel 3 behandles den historiske udvikling af den kollektive overenskomst med hovedvægten på de retssociologiske (og almenideologiske) holdninger der afspejler sig i lovgivningen, i samfundsvidenskaberne og fra de implicerede parter side. Kapitel 4 indeholder en gennemgang af retsteoriens almene

holdning til den kollektive overenskomst, kapitel 5 angår forholdet mellem den kollektive overenskomst og retssystemets ikke-arbejdsretlige dele. Kapitel 6 og 7 drejer sig om hovedsagen, nemlig de ideologiske præmisser for den kollektive overenskomsts tilpasning til individualarbejdsretten (kapitel 6) og omvendt (kapitel 7). Endelig indeholder kapitel 8 nogle sammenfatninger af undersøgelsens resultater.

4. Det bærende ideologiske grundbegreb i afhandlingen er den såkaldte *paritetsideologi* - som historisk og teoretisk flankeres af to marginalideologier, nemlig på den ene side den *individualistiske* (den oprindelige arbejdsgiver- og lovgivningsideologi som dominerede i forrige århundrede) og på den anden side den *marxistiske* (som i perioder har spillet en rolle på lønarbejderside).

Paritetsideologien er ikke nogen entydig størrelse. Med udgangspunkt i finsk samfundsvidenskabelig litteratur i tilknytning til overenskomstbegrebet fremhæver Bruun følgende elementer som karakteristiske for paritetsideologien (s. 89):

»1. Man utgår från att en intressekonflikt existerar mellan arbetstagare och arbetsgivare. Denna konflikt, som ingalunda uppfattas som antagonistisk eller olöslig, innebär dock att lagstiftaren bör se till att »hvardera sidans interessen ömsesides komma till sin rätt«.

■2. Arbetsgivaren uppfattas som den klart starkare parten i relationen enskild arbetstagare - enskild arbetsgivare.

■3. Lagstiftaren bör på individualnivå skydda den svagare parten, arbetstagaren. Dylig lagstiftning behövs, men är inte tillräcklig för att trygga arbetarnas intressen.

■4. Genom organisering och kollektiva kampåtgärder kan arbetarna som ett kollektiv förbättra sin ställning. På denna kollektiva nivå kan arbetarna bli jämbördiga avtalsparter med arbetsgivaren.

■5. Staten kan och bör vara neutral i förhållande till parterna på kollektiv nivå.«

Jvf. hertil tilføjelserne s. 103-61.

Det fremgår af afhandlingen at begrebet - som Niklas Bruun selv gør opmærksom på (bl.a. s. 370) - er »diffust« og uklart i konturerne. Herom senere.

Drøftelsen af ideologien i almindelighed og i særdeleshed paritetsideologien finder sted på forskellige abstraktionsniveauer. I det konkluderende afsnit, kapitel 8, sondrer Bruun mellem 3 forskellige niveauer, nemlig

- (1) Det almene niveau for den samfundsmæssige retsideologi,
- (2) Et konkret niveau for lovgivningsideologien, og
- (3) Et konkret niveau for retsanvendelsesideologien. Det bemærkes udtrykkelig at den sidstnævnte alene omfatter den *retsvidenskabelige doktrin* (til forskel fra den ideologi der måtte kunne manifestere sig i praksis).

Hovedkonklusionen er at paritetsideologien er slået igennem på alle niveauer, men på forskellige tidspunkter og med forskellige styrke - i den rækkefølge der fremgår af nummereringen ovf. (s. 358 ff).

5. På sin vej hen mod disse almindelige konklusioner kommer Niklas Bruun vidt omkring. Bogen er fyldt med teoretiske drøftelser og skarp-sindige udregninger, særlig kapitel 6. Disse enkeltudredningers selvstændige værdi er vanskelig at bedømme for den der ikke er velbevandret i finsk litteratur og praksis.

Jeg omtaler kun et enkelt af disse punkter nemlig forholdet mellem paritetsideologien og den marxistiske ideologi. Det fremhæves (s. 103) at der er flere fællestræk. Dels opfattes lønarbejderen både i henhold til paritetsideologien og efter marxistisk teori som den svagere aftalepartner på individuelt niveau, dels ser begge arbejdernes organisering og den kollektive overenskomst som betydningsfulde midler hvorigennem lønarbejderne kan forbedre deres stilling, og dels opfattes strejken endelig af begge som et i princippet legitimt kampmiddel.

Som forskelle fremhæves navnlig 2 punkter, nemlig for det første stat-sopfattelsen og for det andet kvaliteten af modsætningsforholdet mellem kapital og arbejde. Forholdet mellem marxistisk teori og paritetsideologien omtales mere udførligt s. 151 ff., og i selve analysen af en række af de retlige fænomener er Niklas Bruun ganske tæt på marxistisk teori og metode. Men der er ikke tale om nogen »anvendt marxisme«. Det anføres udtrykkeligt af Niklas Bruun:

■»Det utmärkande för den marxistiska rättsvetenskapens integration av det rättsideologiska elementet torde ligga däri, att den relevanta ideologin härleds materialistiskt och förklaras materialistiskt.

.....

I dette avseende fylder inte kap. 3 i denna undersökning kravet på materialistisk härledning, utan den samhällsliga rättsideologin har delvis presenterats som »ytphenomen«. (s. 369-70 note 24, jfr. også s. 162).

I afhandlingens afsluttende bemærkninger genoptages forholdet mellem marxistisk teori og paritetsideologien. Men synspunkterne er ikke forarbejdet nærmere. Det konstateres at marxismen »i princippet« sprænger

rammerne for paritetsideologien. Men på den anden side lægges det til grund at »den marxistiske ideologins samhälleliga styrkeposition har befrämjat paritetsideologins frammark« (s. 372).

6. Efter min mening er det muligt at trække et ganske skarpt skel mellem den legitimerende (ideologiskabende!) og på den anden side den kritiske jura. Skellet er teoretisk set lige så skarpt som skellet mellem ebbe og flod - selvom det kan være vanskeligt at trække i praksis når tidevandet kammer over.

De principielle forskelle afspejler sig både i den juridiske virksomheds brugsværdi og i dens metode. Borgerlig juridisk virksomhed (»retsvidenskab« som det kaldes med en misvisende glose) har den brugsværdi der ligger i det borgerlige samfunds interesse i enhver kilde til fremstilling og gengivelse af gældende ret. Sempelthen fordi hovedinteressen består i at anvende gældende ret. I overensstemmelse hermed bevæger den borgerlige retsvidenskab sig inden for selve det normative system! Metoden er tilpasning til eksisterende retskilder. Og selvom der lejlighedsvis forekommer retspolitiske anvisninger bevæger disse sig inden for det normative univers, borgerlig retspolitik er ikke systemoverskridende.

Kritisk juridisk virksomhed holder sig ikke inden for det normative systems egne grænser. Opgaven er ikke (alene) at oplyse om indholdet af gældende ret, men at konfrontere disse oplysninger med forudsætninger uden for normsystemet. Og metoden sprænger de rammer der sættes af den borgerlige juras såkaldte retskildelære. F.eks. er det en hovedopgave i marxistisk retsteori at forklare indholdet af gældende ret på basis af reale samfundsmæssige sammenhænge. Den kritiske juras brugsværdi ligger i at den forsyner os med viden om det borgerlige samfunds egentlige funktionsmåde på det retlige plan - og dermed forbedrer mulighederne for at forholde os til muligheden for (og ønskeligheden af) at gennemføre ændringer. For nu at sige det kort og almindeligt.

Hvor hører Niklas Bruuns afhandling hjemme? - Efter min mening begge steder. I visse henseender og i visse afsnit er de borgerlige træk fremherskende, i andre de kritiske.

Jeg skal indrømme at den første del af min påstand kan være vanskelig at dokumentere. Men selvom Bruun flere steder understreger at der ikke er tale om noget retsdogmatisk arbejde forekommer det mig alligevel at han adskillige steder i fremstillingen fremkommer med - såvidt jeg kan bedømme - velkvalificerede fortolkningsbidrag, f.eks. i diskussionen om den kollektive overenskomsts såkaldte almengyldighed (s. 343 ff.). Men jeg er ikke tilstrækkeligt bevandret i finsk arbejdsret til at min mening på dette punkt har særlig stor vægt.

Derimod udtaler jeg mig med noget større sikkerhed når jeg påstår at

afhandlingen ikke entydigt kan karakteriseres som kritisk. Hovedtemaet om retsideologien angribes ikke ud fra nogen *ideologikritisk* synsvinkel; ej heller er fremstillingen ideologiforklarende; og endelig opstilles der ikke nogen *ideologiteori*. Fremstillingen er ideologibeskrivende: Det er den ideologi der faktisk har været rådende (men ikke nødvendigvis bestemmende) der beskrives og diskuteres.

Analysernes umiddelbare brugsværdi er ikke særlig indlysende. Selvom det i sig selv er interessant at læse de detaljerede analyser af de herskende ideologier er det - på grund af ideologiernes fleksibilitet og ringe konstans - ikke nogen oplagt anvendelig viden i det omfang den ikke sættes i forbindelse med en ideologiteori.

Hertil skal jeg føje at Bruun - selvom han udtrykkeligt tager afstand fra at fremkomme med »tolkningsrekommendationer« - alligevel synes at tillægge sine resultater betydning som led i såvel retsdogmatisk som retspolitisk argumentation. Hovedsagen er - som anført ovenfor under 4 - den manglende synkronisering af henholdsvis den samfundsmæssige retsideologi og på den anden side lovgivnings og retsanvendelsesideologien. Det hedder herom:

■ »Jag har konstaterat att det inom arbetsrätten föreligger en diskrepans mellan den samhälleliga rättsideologin och faktiska lagstiftningsvärderingar å den ene sidan och mellan lagstiftningsideologin och de värderingar doktrinen nyttjar å den andra sidan.« (s. 363).

Med udgangspunkt i denne modsigelse fremstiller Niklas Bruun et fortolkningsalternativ: Den ene mulighed er at det anses for legitimt på retsanvendelsesniveau at anvende »egne« vurderinger; man ser med andre ord mellem fingre med »diskrepansen«. Den anden mulighed er

■ »att rådande juridiska rättsideologi utgår från att rättstillämpningen värderingsmässigt bör vara bunden vid lagstiftningens (lagstiftarens) ideologiska premisser. Rättstillämparen vore enligt denna syn skyldig att sträva till att realisera de målsättningar parlamentet fastställer oberoende av sina »egna« rättspolitiske uppfattningar.« (S. 364).

Selvom spørgsmålet diskuteres »hypotetisk« står der dog at læse (s. 365):

■ »Från ovan relaterade utgångspunkt kan man alltså i många arbetsrättsliga tolkningssituationer presentera rättsideologiskt relevanta argument, som inte verkar ha blivit beaktade i doktrin eller praxis. Och det

rättsideologiska elementet i argumentationen förefaller relativt ofta vare relevant«.

Jeg læser dette som udtryk for at resultaterne inddrages som led i retsdogmatisk argumentation - med alle de forbehold der er nævnt ovenfor.

7. Jeg føler mig ikke overbevist om at Niklas Bruuns ideologibegreb er klart nok som grundlag for mere bæredygtige retsteoretiske og/eller retspolitiske konklusioner. Der kan på flere punkter efterlyses en mere indtrængende og klargørende analyse af ideologibegrebet - i hvert fald sådan som det tager sig ud for en normalt begavet dansk jurist. Jeg sigter særlig til følgende:

- *Ideologibegrebets dobbeltydighed.* Hvad dækker den »opfattelse« der finder udtryk i ideologien over? Er det en sammenfatning af en række gældende arbejdsretlige grundregler eller er det retspolitiske krav? Det er utvivlsomt begge dele. Men hvordan forholdet de 2 sider af ideologien sig til hinanden? En gennemgang af de 5 punkter der er citeret ovenfor i afsnit 4 viser at ideologien er dobbeltydig. Det karakteristiske er verberne i de 5 punkters udsagn: »udgår fra« og »opfattes« er udsagn der henviser til en beskrivelse af retstilstanden. Men verberne »bør« og »kan« sigter til retspolitiske krav. Men de to slags »ideologier« er artsforskellige selvom de selvfølgelig ofte blandes sammen. Denne dobbeltydighed efterlader for mig at se flere tvivlsspørgsmål.

- *Paritetsideologiens indhold.* Som jeg tidligere har fremhævet understreger Niklas Bruun selv at begrebet paritetsideologi er »diffust«. Dette er ikke i sig selv nogen indvending. Der er efter min mening ikke noget i vejen for at man i en analyse som den foreliggende bruger en vis løs sammenskrivning af en række elementer der afspejler en vis *tendens*. Men når man kommer ind på at diskutere forskellige nuancer i ideologien - »forsigtig« kontra »radikal« (f.eks. s. 370) er det svært at fange det analytiske indhold uden præciserende analyse.

- *»Den samhälleliga rättsideologin«* frembyder metodeproblemer (verifikationsproblemer) som næppe er afklarede. Hvordan eftervises denne retsideologi til forskel fra lovgivningsideologien? Hvordan forenes arbejdsgiver- og lønarbejderideologi i en sådan fællesnævner? Er der ikke tale om at dette »almene niveau« - den samfundsmæssige retsideologi (jfr. ovenfor 4) - repræsenterer en ideologi om »lagstiftningsideologi« og »rättstillämpningsideologi«? En slags ideologi i 2. potens. Der tales om at

■»Den allmänna samhälleliga rättsideologin ger en för arbetstagaren fördelaktigare bild av lagstiftning och rättsvetenskap än vad som de facto har täckning i verkligheten« (s. 362).

8. Jeg skal slutte mine kritiske stikordsagtige spørgsmål her. Og for øvrigt også anmeldelsen. Den har ikke været let at skrive. Bl.a. er jeg alt for sent på den. Men det er ikke bare min skyld. Bogen er ikke let at have med at gøre. Den er skrevet i en temmelig tung akademisk tradition af næsten germansk tilsnit. Bogen er et eksempel på at venstrefløjens jurister alt for ofte forsømmer hensynet til sproglig og tankemæssig klarhed, anskuelighed og ligefremhed. Jeg ved at Niklas Bruun er i stand til at formidle fremragende analyser på en let tilgængelig og fængslende måde. Hvis al den »videnskabelighed« i afhandlingens ydre form er en cadeau til de borgerlige meriteringskrav viser det noget om disse kravs magt over alternativtænkning. Det kan ikke være korrekt for kritisk strategi at acceptere kravene i så vid udstrækning.